

*Є. А. Самойленко, асистент кафедри державно-правових дисциплін
ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України"*

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА ПРОХОДУ ПО МІЖНАРОДНИХ РІКАХ

У статті аналізуються існуючі концептуальні підходи до трактування свободи річкового судноплавства та висловлюються пропозиції щодо сучасного розуміння юридичної природи права проходу по міжнародних ріках.

Ключові слова: міжнародне річкове право, міжнародна ріка, право проходу, річкова навігація, свобода судноплавства.

Постановка проблеми. Судноплавство по міжнародних ріках пов'язане тільки з одним із видів їх використання прибережними та неприбережними країнами. При цьому природа самого судноплавства така, що хоч воно і невіддільне від властивостей рік, але в правовому розумінні пов'язане в першу чергу зі знаходженням на водній території певної держави, а не з використанням рік як природного ресурсу. Тому при регламентації навігації на міжнародних річкових шляхах закономірно виникає питання про право проходу через відповідну частину іноземної материкової водної території. В даному відношенні міжнародні судноплавні ріки являють собою значний практичний і науковий інтерес. І оскільки їх стік пролягає через території декількох країн, то розкриття сутності права навігації на цих ріках неодмінно вимагає дослідження власне юридичної природи права проходу суден однієї держави через річкові води, які належать іншій державі.

Актуальність теми. Право вільної навігації по річкових шляхах є безпосереднім відображенням принципу свободи судноплавства, що, як впливає із практики міждержавних відносин, є основою міжнародно-правового режиму навігаційного використання переважної більшості міжнародних рік. При цьому право проходу як самостійне поняття являє собою положення загального характеру, що визначає основні особливості та найбільш значущі риси міжнародно-правового регулювання річкового судноплавства. Тому закономірним є науковий інтерес, що здавна проявлявся до його юридичної природи в доктрині міжнародного права.

Аналіз публікацій, пов'язаних з темою дослідження. В системному вигляді у вітчизняній та зарубіжній міжнародно-правовій літературі дане питання висвітлено слабо. Польський фахівець із міжнародного річкового права К. Ровни виділяє три теорії, які обґрунтовують право проходу по міжнародних ріках: природно-правову, сервітутів і теорію спільності інтересів [1]. Російські спеціалі-

сти цього профілю С. Гурєєв та І. Тарасова говорять про чотири концепції, доповнюючи наведений перелік доктринами кондомініуму [2, с. 96–118], а В. Логунов характеризує теорії природного права, міжнародного сервітуту, кондомініуму та договірної зобов'язання [3, с. 8–13].

Метою даної статті є аналіз існуючих концептуальних підходів до трактування свободи річкового судноплавства та висловлення пропозицій щодо сучасного розуміння юридичної природи права проходу по міжнародних ріках.

Виклад основного матеріалу. Загальнови-знаним у міжнародному праві є те, що води рік входять до складу державної території прирічкових країн і є їх внутрішніми водами. Як зазначається у доктрині, в принципі держава здійснює повний суверенітет над річковими водами так само, як і над будь-якою іншою частиною своєї території [4, с. 85]. Однак абсолютизувати територіальний суверенітет у контексті навігаційного використання державами міжнародних рік безпідставно, оскільки сам факт перетинання або розділення рікою територій двох чи більше країн спричиняє певні міжнародно-правові наслідки [5, с. 31]. Предмета дослідження це стосується істотною мірою, оскільки у сфері річкового права велике значення місцевих географічних особливостей, економічних та політичних інтересів [6, с. 153]. Американський юрист-міжнародник Ч. Хайд стверджує, що залежно від географічних умов заінтересованість держави в судноплаванні водами ріки, яка проходить по іноземній території, найбільше проявляється там, де прибережна країна, розташована у верхів'ях ріки, намагається отримати доступ до моря. З іншого боку, міжнародна спільнота дбає про те, щоб кожна держава, що намагається реалізувати свої законні прагнення, повною мірою використовувала ті природні водні шляхи сполучення, які є її кордоном чи проходять через її володіння [7, с. 313].

Отже, з'ясування юридичної природи права проходу по міжнародних ріках цілком і повністю лежить в площині пошуку оптимальної концепції територіального суверенітету, а саме вирішення питання про характер його реалізації

прибережними державами на належних їм ділянках цих рік в умовах навігаційного використання останніх іншими країнами. Ще в кінці XIX ст. П. Казанський зазначав, що встановлення належної рівноваги між необхідністю міжнародного спілкування і державним суверенітетом є завданням його епохи та існуючих держав, які й вирішують його по-своєму [8, с. 41]. Існує велика кількість концепцій, мета яких полягає в обґрунтуванні права іноземних держав на плавання їх суден по тих чи інших водних шляхах.

Найбільш ранньою і найбільш поширеною до XX ст. вважається природно-правова концепція або концепція природного права. Прихильники доктрини розвивали її положення за декількома напрямками. Г. Гроцій, С. Пуфендорф, Е. Ваттель та інші в основі вільної навігації вбачали принцип (теорію) так званого мирного (невинного) [8, с. 133–149]) проходу. Виходячи з його сутності, держава, вирішуючи питання про прохід через свої ріки іноземних суден, повинна була пам'ятати про узгодження своїх інтересів зі справедливістю та дружбою з іншими народами [2, с. 96–97]. Ріки мали бути відкритими для тих, хто потребував проходу із законних причин. Спочатку слід запитувати дозвіл на прохід, а уже потім, якщо отримано відмову, можна домагатися пропуску силою [8, с. 134]. Деякі дослідники в рамках природно-правової доктрини виводили принцип свободи навігації по міжнародних ріках із принципу свободи морського судноплавства [2, с. 97]. Вільне плавання по річкових шляхах розглядалося ними як "природне продовження свободи відкритого моря" [9, с. 257]. Зрештою, окремими юристами доцільність відкриття прибережними державами міжнародних рік для суден інших держав пояснювалася потребами міжнародної торгівлі [2, с. 97].

Отже, ціллю природно-правової концепції є обґрунтування обов'язку прирічкової держави допускати на свої ділянки міжнародної ріки судна всіх інших країн. Постулати концепції пропагують політику невтручання прибережних держав в питання міжнародного судноплавного використання належної їм ріки, фактично заперечуючи при цьому існування реального територіального суверенітету як кожної з них, так і всіх загалом. Так, теорія мирного проходу якщо не заохочує, то принаймні не перешкоджає зловживанню державами правом навігації на міжнародних ріках, створюючи їм сприятливі умови для використання водних шляхів під будь-яким приводом з метою самовільного проникнення на чужу територію. Обґрунтування свободи навігації на міжнародних ріках свободою морського судноплавства також не може оцінюватися нами

як прийнятне через принципові відмінності в природі міжнародних правовідносин щодо навігаційного використання міжнародних рік, з одного боку, і відкритого моря – з іншого. Суть цих відмінностей полягає в тому, що ділянки міжнародних рік є частиною суверенної території відповідної держави, а тому можуть використовуватися для потреб судноплавства тільки за її згодою, в той час як відкрите море знаходиться у загальному користуванні та не підпадає під територіальний суверенітет будь-якої країни. Безперспективним слід вважати й підхід до закріплення свободи плавання по міжнародних річкових шляхах, який спирається на важливість міжнародної торгівлі. Спробу обґрунтувати нею міжнародно-правове зобов'язання прибережних держав допускати іноземні судна на свою територію не можна визнати правомірною. Адже в міжнародному праві не існує загальноприйнятих правил торгівлі, з посиланням на які одна країна могла б вільно користуватися водотранспортними шляхами в межах іншої країни. Відтак, з перерахованих вище причин положення природно-правової концепції розглядаються нами як нежиттєздатні з точки зору їх застосування до практики міжнародних відносин у сфері навігації на міжнародних ріках.

Концепція кондомініуму проголошує міжнародні ріки спільною та невідчужуваною власністю прибережних держав [2, с. 98]. При цьому прихильники природного кондомініуму доводять, що судноплавство, торгівля, водокористування тощо втягує прибережні держави у спілкування і, оскільки під час такого спілкування з їх мовчазної згоди кожна з них користується іншими ділянками водного шляху, то з огляду на природне право всі вони стають власниками всієї ріки [10, с. 226]. Апологети договірної кондомініуму на міжнародних ріках стверджують, що прибережні держави, укладаючи між собою міжнародну угоду, надають на її підставі одне одному право користування своїми частинами ріки [11, с. 104]. Ми дотримуємося позиції, що концепція кондомініуму також недосконала. Вона є результатом механічного перенесення в міжнародне право приватноправових категорій і конструкцій. Ідея кондомініуму з точки зору доведення існування спільного володіння прибережними державами міжнародною рікою є юридично малообґрунтованою, оскільки в міжнародному праві відсутнє поняття природного співволодіння. Не уявляється можливим погодитися і з теорією договірної кондомініуму, так як вона не відображає дійсності. Як показує сучасна практика міжнародних річкових відносин, правом судноплавства користуються прибережні

і неприбережні держави, хоча останні не є учасниками відповідних міжнародних договорів.

Концепція спільності інтересів була сформульована Постійною палатою міжнародного правосуддя в 1929 р. в її рішенні по справі про територіальну юрисдикцію Міжнародної річкової комісії р. Одер. В ході розгляду справи обговорювалося право держав, розташованих у верхів'ях міжнародної ріки, на вільне плавання їх суден по всій протяжності ріки. Постійна палата зазначила, що головну роль у вирішенні даного питання відіграло не бажання забезпечити для розташованих вище за течією держав право вільного виходу до моря, а певна спільність інтересів всіх прибережних країн. Саме така спільність інтересів у відношенні використання судноплавних рік і знайшла своє відображення у міжнародному праві, яке проголошує повну рівність всіх прибережних держав у використанні ріки, котра протікає по їх території, по всій її протяжності, а також виключає можливість одержання будь-якою країною переваг перед іншими країнами [12, с. 27]. Тим не менше, слід враховувати, що спільність інтересів, будучи тільки науковою концепцією, не є правовою основою для допуску іноземних суден на територію держави. Проголошена спільність інтересів може лише полегшити укладення необхідних міжнародних угод між прибережними державами [2, с. 99].

Особливе місце серед концепцій, котрі мають значення для з'ясування юридичної природи права іноземних держав на судноплавання по ріках, деякі науковці відводять теорії сервітутів. Міжнародний сервітут – це виникаючі на підставі договору та такі, що носять виключний характер, обмеження територіального верховенства держави, в результаті яких вся державна територія чи її частина постійно повинна слугувати певній цілі або певним інтересам другої держави [13, с. 109]. В доктрині міжнародного річкового права теорія сервітутів використовується для обґрунтування як права прибережних держав на судноплавання по всій течії ріки, так і непорушності режимів навігації, що допускають плавання по міжнародних ріках суден всіх країн світу [2, с. 99]. Згідно з цією теорією держава добровільно поступається частиною суверенних прав на ділянку ріки, розташовану в межах її кордонів, на користь сервітуту, обмежуючи тим самим свої права на дану частину водної території [3, с. 9–10]. Незважаючи на переконання сучасних дослідників у перспективності теорії сервітутів [14, с. 35], вона має яскраво виражений істотний недолік – ігнорування територіального верховенства прирічкової країни, адже дана доктрина виправдовує і закріплює на постійній основі за інозем-

ними державами право навігаційного водокористування. Тому в доктрині міжнародного річкового права справедливо утвердилося негативне відношення до теорії міжнародного сервітуту як несумісної із суверенністю прибережних держав.

Суть концепції договірної зобов'язаності полягає в тому, що прибережна держава, володіючи суверенними правами на частину міжнародної ріки, котра протікає по її території, укладає міжнародну угоду, згідно з якою надає другим країнам право вільного судноплавання. Вступаючи у договірні зобов'язання, територіальний суверен тим самим виражає свою волю й згоду на плавання по його ділянці ріки суден інших держав і підкреслює, що ці судна зобов'язані дотримуватися його законів та правил, а також будуть піддаватися з його сторони певному контролю [3, с. 12]. Ми вважаємо, що теорія договірної зобов'язаності є вузько орієнтованою та неспроможна пояснити юридичну природу навігації по міжнародних ріках, правовий режим яких не ґрунтується на міжнародних угодах. Дійсно, по відношенню до конкретних міжнародних рік право проходу має зазвичай договірний характер. Але в той же час можна констатувати, що й за відсутності відповідної угоди в процесі багаторазового, тривалого і беззаперечного судноплавного використання суднами одних прибережних країн ділянок рік, належних іншим країнам, у міжнародній практиці на цій основі сформувалася звичаєво-правова норма того ж змісту. Це звичаєве правило поведінки встановлює право держав, по території яких протікає міжнародна ріка, на вільну навігацію на всій протяжності її стоку.

Таким чином, існуючі концепції, які обґрунтовують право проходу суден іноземних держав по неналежним їм ділянках річкових шляхів, не здатні повною мірою розкрити його юридичну природу, йдуть в розрив із сучасною теорією міжнародного права та практикою міжнародних відносин. Кожна з доктрин, декларуючи власне бачення свободи судноплавання по міжнародних ріках, не вирішує адекватно питання дії територіального суверенітету прибережної держави в умовах навігаційного використання її частини ріки іншими державами, не розглядає дану проблему в комплексі з дослідженням нормативної основи для навігації як прирічкових, так і неприрічкових країн, що робить висунуті теорії позбавленими зв'язку з реальною дійсністю, непридатними для застосування в міждержавних відносинах.

На рівні міжнародного річкового права, коли судноплавна ріка протікає через територію декількох держав, або коли по ній проходить державний кордон, постає питання про природу й обсяг прав

кожної з прирічкових країн щодо навігації по тій ділянці водного шляху, яка не знаходиться в її володіннях: вниз чи вверх за течією або по іншу сторону від демаркаційної лінії. Поряд з цим виникає також питання про подібні інтереси неприбережних суверенів. Як наголошує Ч. Хайд, якщо аналізувати поведінку держав, які висували свої вимоги відкрити доступ до міжнародних рік для судноплавання, то на основі практики міжнародних відносин з часів підписання в 1815 р. Заключного акта Віденського конгресу можна констатувати, що в багатьох випадках спостерігалася готовність відмовитися від принципової постановки питання заради отримання бажаного права проходу по наявному водному шляху [7, с. 264].

У контексті вищезазначеного при дослідженні походження і обґрунтування права прибережних держав на здійснення навігації по міжнародних ріках ми повинні відмітити, що юридичною підставою такого права є відповідні договірні та звичаєві норми міжнародного права. Це підтверджує багатовікова практика регламентації річкового судноплавання, а також значна кількість спеціальних угод у даній сфері. В цих договірних та звичаєвих правилах відображені взаємні поступки в правах навігації, на яких ґрунтується територіальний суверенітет прирічкових країн.

Стосовно конкретних міжнародних рік норма про свободу навігації прибережних держав має перш за все договірний характер, так як історично надання їм права проходу зазвичай оформлялося міжнародними угодами. І оскільки конвенційне регулювання проводилося у відповідності з географічними факторами, торговими інтересами та з урахуванням спеціальних потреб договірних сторін, у вирішенні цього питання спостерігалася значне різноманіття. Тим не менше, на основі міжнародних угод, показових з точки зору застосування договірної практики, можна зробити деякі висновки, котрі свідчать, в якому обсязі прибережні держави проявляли готовність дозволяти одна одній користуватися привілеями судноплавання в межах власної частини річкових вод [7, с. 264].

Звичаєво-правова норма встановлює право держав, по території яких протікає міжнародна ріка, на вільне судноплавання по всій її течії. Свобода судноплавання передбачає також обов'язок цих держав забезпечувати на своїй ділянці такої ріки умови для навігації суден інших прибережних країн на основі рівності та виключення дискримінації по відношенню до будь-якої прибережної держави. Існування цієї звичаєво-правової норми було підтверджено у вже згаданому рішенні Постійної палати міжнародного правосуддя по справі щодо р. Одер [12]. Комісія ООН з міжнародного права відмічала, що при

розробці принципів, які стосуються використання міжнародних рік, слід враховувати звичаєву норму, згідно з якою прибережні держави мають право на вільне та безперешкодне судноплавання по них [15, с. 403–407, 411–412; 16, с. 16]. Таким чином, на даний час процес становлення звичаєвої норми про свободу навігації прибережних держав по всій течії міжнародних рік вже завершився визнанням цієї норми як обов'язкової. Це означає, що кожна прибережна країна на основі рівності повинна надавати іншим прибережним державам право проходу по власних ділянках річкових шляхів. Разом з тим, визнаючи цю норму, вона набуває право вимагати її дотримання іншими країнами.

Децю інакше склався підхід до вирішення питання про юридичну природу права проходу річковими шляхами для неприбережних держав. Договірне закріплення свободи навігації для всіх країн світу утвердилося з 1839 р., коли це право відповідно до підписаного Бельгією та Нідерландами трактату було зафіксовано у відношенні судноплавання по р. Шельда. Починаючи з цього часу, в міжнародно-правовому регулюванні річкового судноплавання спостерігався так званий період “лібералізації”, який ознаменувався проголошенням свободи навігації для всіх держав планети на більшості міжнародних рік Європи, а потім – і інших континентів. Разом з тим таке розв'язання проблеми відкриття доступу до материкових водних шляхів не є прийнятним, на що вказує договірна практика держав. Так, країни, через які протікають Одер, Ельба, Вісла, Варта та інші ріки, оголошені міжнародними Версальським мирним договором 1919 р., встановили на цих ріках свободу судноплавання лише для своїх суден. Таке рішення, прийняте на основі їх суверенітету, відповідало реальним умовам, які склалися на даних ріках, і не оскаржувалося іншими державами [2, с. 104].

У ході Барселонської конференції 1921 р. делегації деяких країн виступили з пропозицією про допуск до плавання на всіх міжнародних ріках суден неприбережних держав на базі універсального принципу свободи судноплавання, яку було відхилено більшістю учасників конференції. В міжнародно-правовій літературі обґрунтовано зазначалося, що держави, які підписали Барселонську конвенцію про режим судноплавних водних шляхів міжнародного значення 1921 р., не виходили з того, що міжнародний характер ріки *ipso jure* автоматично зобов'язує допускати до навігації судна всіх країн. Такий допуск миг існувати тільки якщо це прямо передбачалося в договорі або якщо прибережні держави *de facto* відкривали для суден третіх країн доступ до своїх

внутрішніх вод [2, с. 105]. В подальшому Асоціацією міжнародного права було відзначено, що право проходу по річкових шляхах для суден неприбережних держав ще не стало загальною нормою міжнародного права [16, с. 16].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В розрізі навігаційного використання річкового стоку доконаним фактом уявляється існування тенденції до трансформації поняття суверенітету прибережної держави, що продиктована необхідністю поваги відповідних прав інших держав, особливо прирічкових. При цьому право навігації по визначеній ділянці міжнародного річкового шляху, яке вони набувають за наявності певних підстав, для даної окремо взятої прирічкової країни є суверенним. Транстерито-

ріальність міжнародної ріки, з одного боку, породжує потребу обмеження територіального суверенітету прибережних держав при судноплавному використанні належних їм частин ріки суднами інших прибережних країн, а з іншого – зумовлює таке обмеження для цих держав у разі досягнення згоди щодо навігації по їх водній території суден неприбережних держав. Подібні обмеження прирічкових суверенів ґрунтуються на відповідних локальних угодах та міжнародно-правових звичаях. Вищезазначене визначає юридичну природу права проходу по міжнародних ріках. Отримані висновки сприяють продовженню наукових досліджень в напрямку аналізу його змісту, а також структури навігаційного використання річкових шляхів.

Список літератури

1. Równy K. Wolność żeglugi tranzytowej na rzekach międzynarodowych / Kazimierz Równy. – Wrocław; Warszawa : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986. – 135 s.
2. Гуреев С. А. Международное речное право : учебное пособие / отв. ред. С. А. Гуреев / С. А. Гуреев, И. Н. Тарасова. – М. : Юрид. лит., 2004. – 352 с.
3. Логунов В. Д. Современный международно-правовой режим Дуная / Василий Дмитриевич Логунов. – М. : Издательство ИМО, 1958. – 152 с.
4. Клименко Б. М. Право прохода через иностранную территорию / Борис Михайлович Клименко. – М. : Издательство “Международные отношения”, 1967. – 136 с.
5. Курс международного права : в 7 т. / [М. М. Аваков, В. А. Вадалпас, В. Н. Кудрявцев и др.] ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Наука, 1989–1993. – Т. 3. Основные институты международного права. – 1990. – 260 с.
6. Баскин Ю. Я. Свобода транзитного судоходства по международным рекам. – Вроцлав; Варшава, 1986. 136 с. / Ю. Я. Баскин, К. Ровны // Советское государство и право. – 1988. – № 10. – С. 153.
7. Хайд Ч. Ч. Международное право, его понимание и применение Соединенными Штатами Америки / Чарльз Чини Хайд ; под ред. Дранова Б. А. (Прим. и предисл.). – [пер. с англ. Кершнер Д. М.]. – М. : Иностр. лит., 1951. – Т. 2. – 532 с.
8. Казанский П. Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: В 2-х томах / Петр Казанский. – Казань : Типография губернского управления, 1895. – Т. 2. – 384 с.
9. Pounds J. G. Norman. A Free and Secure Access to the Sea / Norman J. G. Pounds // Annals of the Association of American Geographers. – 1959. – Vol. 49 – № 3. – P. 256–268.
10. Rivier A. Principes du droit des gens / Alphonse Rivier. – Paris : A. Rousseau, 1896. – Т. I. – х, 566 p.
11. Vernesco C. Des fleuves en droit international / Constantin Vernesco. – Paris : A. Rousseau, 1888. – xvi, 324 p.
12. Case Relating to the Territorial Jurisdiction on the International Commission of the River Oder (No. 16) / Collections of Judgments // Publications of the Permanent Court of International Justice. – Leyden : A. W. Sijthoff's Publishing Company, 1929. – Series A. – № 23. – 57 p.
13. Оппенгейм Л. Международное право : В 2-х т. / Ласса Оппенгейм. – М. : Иностр. лит., 1949. – Т. 1 : Полутом 2. – 547 с.
14. Uprety K. The Transit Regime for Landlocked States: International Law and Development Perspectives / Kishor Uprety. – Washington, D. C. : World Bank, 2006. – xviii, 204 p.
15. International Law Association. Report of the Fiftieth Conference (Brussels, August 19–26, 1962). – London : International Law Association, 1963. – cxciii, 688 p.
16. Bogdanović S. International Law of Water Resources Contribution of the International Law Association (1954–2000) / Slavko Bogdanović. – London; Boston : Kluwer Law International, 2001. – xxxi, 436 p.

Отримано 24.10.2012

Аннотация

В статье анализируются существующие концептуальные подходы к трактовке свободы речного судоходства и высказываются предложения относительно современного понимания юридической природы права прохода по международным рекам.

Summary

The conceptual approaches to interpretation of freedom of river navigation are analyzed in the article. The author gives proposals to modern understanding of the legal nature of right of passage through the international rivers.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 347.12:303

Венедиктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві : монографія. – Х. : Нове Слово, 2011. – 260 с.

Охоронювані законом інтереси – категорія, яка має велике значення в юриспруденції, але є недостатньо розробленою науковою доктриною. Саме конструкція охоронюваних законом інтересів дозволяє утримувати баланс між можливим і обов'язковим в регулюванні суспільних відносин. Життя настільки мінливе, що позитивне право об'єктивно нездатне встигнути зреагувати на потреби як суспільства в цілому, так і окремих громадян. Встановлення захисту охоронюваних законом інтересів є певним “правовим юзом”, гарантією здійснення особами дій, які не передбачені законодавством, але не заборонені ним. Більше того, вводячи охоронювані законом інтереси, не опосередковані суб'єктивними правами, держава не просто дозволяє певну поведінку, а створює механізм реалізації такої поведінки. Актуальність і своєчасність виходу монографічного дослідження охоронюваних законом інтересів є беззаперечною і викликає підтримку.

Схвальною є логіка побудови роботи. Так, у першому розділі надається загальна характеристика інтересу у філософсько-соціальному вимірі: дана категорія розглядається як філософська, соціологічна, психологічна, економічна і політична. Саме такі аспекти “дії” інтересу є підґрунтям і основною базою існування інтересів в юриспруденції. Другий розділ присвячений безпосередньо охоронюваним інтересам в приватному праві. Для висвітлення цього питання автор дуже влучно поставила питання співіснування інтересів у публічному і приватному праві, реалізацію публічних і приватних інтересів. Можна підтримати її позицію щодо виокремлення конститутивних ознак приватного охоронюваного законом інтересу, зокрема він є: “регулятором і певним каталізатором виникнення, зміни і припинення правовідносин у цивільному обороті”; об'єктивним за своїм змістом; можливим для здійснення лише в суспільних відносинах; виступає передумовою виникнення, розвитку та припинення суб'єктивного права; належить автономним і відносно самостійним суб'єктам, пов'язаний безпосередньо з ним, зумовлений їх індивідуальними якостями, устремліннями, мотивами, цілями, потребами; він, як правило, урегульований нормами приватного права; “за своєю суттю виступає домаганням (претензією), що означає скерування особи на досягнення певного блага або статусу, а за правовою природою – дозволом, оскільки особа вільна у своїх діях за принципом *in favorem* – дозволено все, що не заборонено законом”; реалізується добровільно і за власною ініціативою шляхом дії або бездіяльності його носія при активних діях самої особи (с. 144–148 тексту монографії).

Цікавим з наукової точки зору є запропоноване авторське поняття охоронюваного законом інтересу: “охоронюваний законом інтерес у приватному праві слід розуміти як усвідомлену суб'єктом права необхідність в отриманні певного матеріального (нематеріального) блага або зміни правового статусу, що спонукає суб'єктів права вчиняти конкретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, знаходитися в правовому полі та є незабороненою державою, здійснюється у формі дозволеного домагання і реалізується в конкретному правовідношенні” (с. 163 тексту монографії).

Важливим з наукової точки зору є представлення авторкою системи охоронюваних законом інтересів, що представляє не просто узагальнену класифікацію інтересів, а “відмежувальну множинність взаємодіючих елементів”, якій притаманні специфічні ознаки і властивості, що діє за певними функціональними принципами і може мати в своїй структурі підсистеми і найпростіші елементи (с. 168 тексту монографії). Авторкою пропонується розгорнута класифікація охоронюваних законом інтересів за різними критеріями:

1. За станом усвідомленості: 1) усвідомлені інтереси (сформовані стереотипи поведінки, які можуть мати певний статус); 2) неусвідомлені інтереси (не відображені у свідомості особи інтереси, але які вона все одно реалізовує, можуть мати реалістичний, утопічний та антиутопічний характер).
2. За формою існування: 1) природні інтереси (сукупність невід'ємних принципів і дозволів, що залежать від природи людини і не залежать від соціальних умов); 2) соціальні інтереси (можливості, які передбачені позитивним правом або іншими соціальними регуляторами).